

Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

Исторически факултет
Катедра История на България

Красимира Манолова Тодорова

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ В БЪЛГАРСКАТА
ПОЛИТИКА (1989 – 1997 Г.)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
Професионално направление 2.2. История и археология
Научна специалност История на България (Съвременна българска история)

Научен ръководител: проф. д-р Евгения Калинова

гр. София

2021 г.

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на 18 януари 2022 г. от катедра „История на България“ към Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Текстът се състои от увод, три глави, заключение и библиография — общо 384 страници.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата
2. Историографски преглед
3. Хронологична рамка на изследването
4. Цел, задачи и методология на изследването
5. Понятиен апарат

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

III. Заключение

IV. Резюме на приносите в дисертационния труд

V. Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата

Изследването на мястото, което Република Македония заема в българската политика в началните години на прехода, заслужава вниманието на историците по редица причини. В това число влизат актуалността на темата в светлината на бъдещото присъединяване на Република Северна Македония към Европейския съюз, значимостта на македонския въпрос в българската история и нуждата от академично изследване по темата, което да запълни празнините в родната историография. Трябва да се има предвид, че разпадането на Югославия по време на „нежните революции“ в Източна Европа довежда до възобновяване на македонския въпрос. Това изправя българската държава пред предизвикателството да формулира позиция по въпроса с признаването на независимостта на Република Македония, да определи принципите, върху които ще гради отношенията си със своя нов съсед и да се опита да реши наследените от миналото проблеми.

2. Хронологически обхват, цел и методология на изследването

В българската историография липсва цялостно изследване за македонския въпрос в българската политика след 1989 година. Затова настоящата дисертация е първи опит да се изследва цялостно проблемът за двустранните отношения и мястото на Република Македония в българската политика в периода 10 ноември 1989 г. – 12 февруари 1997 г. Поставената цел на изследването се реализира чрез исторически, сравнителен и геополитически анализ. Хронологичната рамка обхваща времето от падането на Тодор Живков от власт и началото на „нежната революция“ в страната до оставката на кабинета на БСП начело с Жан Виденов. Това е един значим етап от прехода към демокрация и пазарна икономика в България, по време на който се сменят шест правителства и се извършват редица важни икономически, социални и политически реформи. За долна граница на периода е избрана датата, от която започват демократичните промени в България. Смяната във властта и формирането на опозиционни политически сили в страната се съчетават със значителните промени в международните отношения след края на Студената война. Сътресенията във вътрешнополитическия живот на страната са използвани от Югославия, която поставя въпроса за признаване на „македонско малцинство“ в България. Това превръща Съюзна република Македония в доминанта на

двустранните отношения далече преди излизането ѝ от федерацията с референдума от 8 септември 1991 г. и дава допълнително основание изследването да започне от по-ранна дата. Горната граница съвпада с края на управлението на правителството на Жан Виденов. При избирането ѝ са взети под внимание няколко фактора. Най-напред трябва да се посочи, че поради малката историческа дистанция все още голямата част от архивните документи, свързани с темата, остават недостъпни и това прави невъзможно задълбоченото изследване на проблематиката извън определена времева граница, зависеща от достъпа до надеждна изворова база. Особено важни в това отношение са материалите в архива на Министерството на външните работи (МВнР), а голяма част от тях практически са засекретени. Трябва да се отчете фактът, че през разглеждания период българската външна политика по македонския въпрос се отличава с премерена публичност и внимателно преценени изказвания поради сериозността на проблема. Дискусиите по формулирането на насоките на българската политика стават обикновено на закрити заседания при президента на републиката и в комисиите към Народното събрание. Друга причина за избраната горна граница е свързана с възможността по този начин да се обхване един относително цялостен етап от българския преход, който се отличава с голяма нестабилност и мащабни промени.

3. Изворова база

За написването на дисертацията са използвани основно непубликувани документи от Централния държавен архив на Република България и Архива на Министерството на външните работи, сборници с документи, електронно достъпни документи на официалните институции в България и Република Македония. Тук могат да се посочат: сайтът на Събранието на Република Македония, сайтът на Народното събрание на Република България, сборниците под редакцията на Е. Ю. Гускова и С. Трифуновска, документите от личния архив на Димитър Ненов, цитирани в неговата книга, документите, приложени към монографията на македонския дипломат Ахил Тунтев и тази на А. Цампирис и др.¹ Използвани са данни от Архива на ООН, които отразяват позициите на българската държава.

---

¹ Гуськова, Е. Ю. (съст.). *Македония: Путь к самостоятельности. Документы*. Москва: Радуга, 1997; Гуськова, Е. Ю. (ред.). *Международные организации и кризис на Балканах. Документы. Тома первый, второй*. Москва: Индрик, 2000; Гуськова, Е. Ю. (ред.). *Словения. Путь к самостоятельности. Документы*. Москва: Индрик, 2000; Ненов, Д. *Създаването на СДС и борбата за демокрация 1989-1992 г. Пориви и покруси*. София: Рива, 2014 Тунтев, А. *Република Македонија. Прва декада (1990-1999)*. Скопје: МИ-АН, 2005; Trifunovska, S. *Yugoslavia Through Documents. From its Creation to its Dissolution*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994; Tziampiris, A. *Greece, European Political Cooperation and the Macedonian Question*.

Сред издирените и използвани в проучването непубликувани документи от Архива на МВНР са както такива, пряко свързани с българската политика и отношенията с Югославия и Република Македония, така и отнасящи се до САЩ, Русия, Турция, Албания, Гърция, международните организации и др. Използвани в други научни изследвания разсекретени архивни материали са допълнително детайлно проучени и анализирани за извличане на допълнителна информация от тях, насочваща към нюансите в българската политика по македонския въпрос.

Поради Covid кризата и невъзможния достъп до Архива на МВНР, както и до извършване на научни проучвания и участие в конференции извън страната, остават неизползвани материали по темата. Липсата на тези документи е частично компенсирана с привличане на други изворови материали. Изработването на външнополитическата линия на България е проследено чрез стенограмите на Народното събрание и протоколите от заседанията на Комисията по национална сигурност и Комисията по външна политика. Информацията от тях е допълнена от предизборните и правителствените програми, изявленията и интервютата на водещите политици през периода – президенти, премиери, външни министри, депутати. Периодичният печат е ползван особено внимателно, заради изключително изострените политически борби в разглежданите години, които често водят до манипулации, пропагандни внушения и изкривяване на информацията по страниците на вестниците.

Друг източник на сведения са мемоарите на преките участници в събитията. С голяма стойност са спомените на президента Желю Желев, тези на португалския посланик в София Л. Г. Ферейра, историците Димитър Ненов и Димитър Луджев². Част от публикациите в пресата също съдържат спомени от участниците в събитията – тук трябва да се споменат интервютата на Филип Димитров и Стефан Тафров, както и спомените на Йордан Василев и Иван Гарвалов³. Дипломатите и участниците в инициативите за

ProQuest LLC, 2014; **Кандиларов**, Ев. (съст.). *Програмно развитие на БСП. Сборник документи (1990-2005 г.)*. София: Център за исторически и политологични изследвания, 2008.

² **Желев**, Ж. *Обръщения на президента към народа и парламента*. Пловдив: Христо Г. Данов, 1996; **Желев**, Ж. *Политически речи 1962-2002*. София: Фондация "Д-р Желю Желев", 2003; **Желев**, Ж. *В голямата политика*. София: Книгоиздателска къща Труд, 1998; **Желев**, Ж. *Въпреки всичко. Моята политическа биография. Второ разширено и допълнено издание*. София: Колибри, 2010; **Ненов**, Д. *Създаването на СДС и борбата за демокрация 1989-1992 г. Пориви и покрусци*. София: Рива, 2014; **Ферейра**, Л. Г. *Революция на Изток. Един португалец в София*. София: Карина М, 1997; **Луджев**, Д. *Преходно време: личности, идеи, събития. История по... и откъд документа. Книга II. Управлението на Съюза на демократичните сили 1991-1992 г.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2019.

³ **Гарвалов**, И. България е първата държава, признала Македония. – В: *България-Македония*, бр. 1, 2002; **Василев**, Й. *Как България призна Македония*. [Прегледан 28.12.2021]. Достъпно от: <http://www.segabg.com/article.php?issueid=1600&sectionid=5&id=00005>; **Тафров**, С. *Как признахме Македония и отворихме европейски път на България*. [Прегледан 28.12.2021]. Достъпно от: <http://dsb.bg/bg/blogs/article/3078>; **Червенкова**, К. Филип Димитров за фалстарта, носталгията по миналото

разрешаването на югославската криза често пишат мемоари, макар и в тях да не засягат българската външна политика или македонския въпрос. Тук могат да се посочат мемоарите на Ханс-Дитрих Геншер, Михаел Либал и Дейвид Оуен⁴. Добър поглед върху политиката и вижданията на Слободан Милошевич в своите мемоари дава американският посланик в СФРЮ Уорън Цимерман⁵. В мемоарите на Борис Елцин Балканите на практика не присъстват, но информация как функционира руската външна политика през разглеждания период може да се почерпи от спомените на неговия съветник К. Никифоров⁶. Не на последно място важен източник на сведения са мемоарите на македонския президент Киро Глигоров и на премиера Никола Кљусев⁷.

За установяване на фактологията на събитията са използвани съчиненията на български и чужди историци. Най-подробно историята на Република Македония и различни аспекти на българо-македонските отношения през периода 1989-1997 г. са отразени в трудовете на Бисер Банчев, Ангел Димитров, Антон Първанов, Войн Божинов, Наум Кайчев и др.⁸ Научните публикации, които разглеждат процесите в Югославия и нейното разпадане, както и политиката на другите балкански държави към кризата, оформят друга група изследвания⁹. Важно място сред тях има монографията на руския

и половинчатите символи. – В: *Култура*, бр. 9 (2581), 12 март 2010. [Прегледан 28.12.2021]. Достъпно от: <http://kultura.bg/bg/article/view/16738> и др.

⁴ **Genscher**, H. D. *Rebuilding a house divided: a memoir by the architect of Germany's reunification*. New York: Broadway Books, 1998; **Libal**, M. *Limits of Rersuasion. Germany and the Yugoslav Crisis (1991-1992)*. London, 1997; **Owen**, D. *Balkan Odyssey*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1995.

⁵ **Zimmermann**, W. *Origins of a Catastrophe. Yugoslavia and its Destroyers – America's Last Ambassador Tells What Happened and Why*. New York: Three Rivers Press, 1999.

⁶ **Никифоров**, К. *Между Кремлем и Республикой Сербский (Боснийски кризис: завершающий этап)*. М., 1999.

⁷ **Глигоров**, К. *Македонија е сè што имаме*. Скопје: Култура, 2002; **Кљусев**, Н. *Солзи, страв и гордост. Книга трета. Патот кон независноста*. Скопје: Фондация Никола Кљусев, 2014.

⁸ **Банчев**, Б. *България и Югославската криза (1989-1995)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009; **Банчев**, Б. Краят на българо-гръцкото геополитическо партньорство. Несъстоялата се гръцко-българско-сръбската среща през септември 1991. – *Геополитика*, № 3, 2005, с. 39-47; **Божинов**, В. *Република Македония в съвременната геополитика*. София: Гутенберг, 2018; **Димитров**, А. *Раждането на една нова държава. Република Македония между югославизма и национализма*. С., 2011; **Еков**, Е. Чужди етнополитически пропаганди и организации в България след 1989. – *Военно-исторически сборник*, № 1, 1999, с. 60-70; **Първанов**, А. Външнополитическите отношения на Република България и българският национален въпрос. – *Международни отношения*, № 4, 1991, с. 42-51; **Първанов**, А. Изборите през 1990 г. в Република Македония – преход от еднопартиен тоталитарен режим към политически плурализъм. – *Македонски преглед*, № 3, 1991, с. 8-33; **Първанов**, А. Обявяване на независимостта на република Македония през 1991 г. – *Военноисторически сборник*, № 2-3, 1992, с. 221-244; **Радева**, Ю. Политиката на България спрямо новите държавни образования на територията на бивша Югославия. – *Международни отношения*, № 5, 1994, с. 65-74; **Тюлеков**, Д. Опити за възраждане на македонизма в България (10. XI. 1989 – XI. 1992). – *Македонски преглед*, № 2, 1993, с. 5-22; **Kaytchev**, N. Bilateral relations with the Republic of (North) Macedonia as an element of Bulgarian regional policy after 1989. – *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne*, vol. 30, 2021, pp. 227-237; **Kaytchev**, N. Being Macedonian: Different Types of Ethnic Identifications in the Contemporary Republic of Macedonia. – *Politeja II*, no. 30 (2014), pp. 123–31; **Christidis**, Y. Bulgarian Foreign Policy and FYROM 1989-2006, 2008. [Viewed 28.12.2021]. Available from: <http://www.macedonian-heritage.gr/Contributions/>.

⁹ Вж **Almond**, Mark. *Europe's Backyard War: The War in the Balkans*. London: Heineman, 1994; **Glaurdić**, J. *The Hour of Europe. Western Powers and the Brakeup of Yugoslavia*. London: Yale University Press, 2011; **Meier**, V.

историк Е. А. Колосков, която подробно разглежда отделянето на Република Македония от Югославия¹⁰. Развитието на югославската криза е детайлно проследено в трудовете на Е. Ю. Гускова, Кръстьо Манчев, Войн Божинов, а особено подробна като фактология е монографията на Съюзн Удуърд¹¹. Модерната балканска история е много добре анализирана и в труда на френския историк Бернар Лори¹². Македонският въпрос, българо-гръцките отношения и гръцката външна политика пък са разработени в трудовете на Георги Даскалов, Апостолос Христукудис и Йоргос Христидис¹³.

Втората група съчинения обхваща тези, които разглеждат съвременната българска история. В нея влизат общите съчинения за прехода като „Българските преходи 1939-2010“ на И. Баева и Е. Калинова, „Българският парламент и преходът“ от колектив, вече споменатите книги на Методи Спасов и Димитър Ненов за управлението на СДС, както и някои хроники.¹⁴ Несъмнено литературата за прехода не се изчерпва с цитираните тук изследвания, но въпреки многобройните текстове, които могат да се открият по темата, проблемът за българо-македонските отношения е слабо застъпен или изобщо липсва и нерядко издирването довежда до откриването на няколко вметнати фрази по въпроса. Друга част от статиите и студиите по проблеми от разглеждания период се фокусират върху интернационализацията на въпроса за „македонските малцинства“, първите демократични избори в Македония, юридическия казус с признаването на републиката и др.¹⁵

Yugoslavia. A History of its Demise. London: Routledge, 1999; **Mesić, S.** *The Demise of Yugoslavia. A Political Memoir.* Budapest–New York: Central European University Press, 2004; **Pettifer, J.** (ed.). *The New Macedonian Question.* London: Palgrave Macmillan, 1999; **Poulton, H.** *Who are the Macedonians?.* London: C. Hurst & Co., 1995; **Pavković, Aleksandar.** *The Fragmentation of Yugoslavia. Nationalism and War in the Balkans.* 2nd edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan Press LTD, 2000; **Ramet, S.** *Balkan Babel. The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milošević.* Fourth edition. New York: Westview press, 2002.

¹⁰ **Колосков, Е. А.** *Страна без названия: внешнеполитический аспект становления македонского государства (1991-2001 гг.).* М., 2013.

¹¹ **Бозинов, В.** *Социалистическа Югославия в разпад – 1989-1992 година.* София: Арка, 2021; **Гуськова, Е. Ю.** *История Югославского кризиса (1990-2000).* Москва: Русское право/Русский национальный фонд, 2001; **Манчев, К.** *Кървавият край на Югославия.* София: Парадигма, 2009; **Удуърд, С.** *Балканската трагедия. Хаосът и разрухата след края на Студената война.* София: Сиела, 2002.

¹² **Лори, Б.** *Балканска Европа от 1945 до наши дни.* С., 2005.

¹³ **Даскалов, Г.** *Гърция и македонският въпрос (1950-2000 г.).* Българо-македонският синдром на гръцкия национализъм. София: Тангра ТанНакРа, 2014; **Христукудис, А.** *Балканската политика на Гърция през 90-те години.* София: Херон Прес, 1998; **Христидис, Й.** Акценти в гръцко-българските отношения след 1990 г. – *Международни отношения*, № 2-3, 2005, с. 155-164.

¹⁴ **Баева, И., Калинова, Е.** *Българските преходи 1939-2010.* София: Парадигма, 2010; **Баева, И., Стоянова, К., Рангелов, А., Христова, К.** *Външната политика на България след 10. XI. 1989.* София: Интела, 1997; **Проданов, В., Тодоров, А., Аврамов, Й., Иванова, В.** *Българският парламент и преходът.* София: Сиела, 2009; **Спасов, М.** *Правителството на Филип Димитров.* С., 2002; **Ненов, Д.** *Създаването на СДС и борбата за демокрация 1989-1992 г. Пориви и покруси.* София: Рива, 2014; **Ботева, Д.** *Историята на СДС (07. 12. 1989-07. 12. 2009). Дати, събития, личности.* София: ХРИ100, 2012.

¹⁵ **Бояджиев, Ст.** Защитата на правата на Македония на международни форуми: Конференциите в Копенхаген, Женева и Москва (1990-1991 г.). – *Македонски преглед*, 1992, № 1; **Узнов, Кр., Цанева, Ев.** *Скок зад огледалото. Република Македония – първи избори (1990-1992).* София: Център за изследване на

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

Структурирането на текста е извършено чрез комбинация на хронологичния и тематичния принцип. При анализирането на политиката по отношение на Република Македония се открояват три фази в развитието на българската позиция по „македонския въпрос“ и те са разгледани в трите глави на дисертацията.

Първа глава „Социалистическа република Македония в българо-югославските отношения при управлението на Андрей Луканов (8. II. 1990 – 22. IX. 1990 г.)“ разглежда първата фаза, която се характеризира с липсата на активност във външната политика от страна на двата кабинета на А. Луканов и с възобновяване на македонския въпрос от страна на Югославия. Проследено е детайлно извършеното от СФРЮ интернационализиране на македонския въпрос след края на Студената война. Анализирана е политиката на правителството по въпроса, както и отражението на демократичните промени върху нейното формиране и провеждане. Отделено е внимание също така на създаването и дейността на организацията ОМО „Илинден“. Разгледани са също така събитията в Социалистическа република Македония, отношенията ѝ с България и задълбочаването на кризата във федерацията. Направено е обобщение и заключение на разгледания период.

Втора глава „Подкрепа за демократичните промени в Република Македония и признаване на нейната независимост (1991 – 1992 г.)“ обхваща втората фаза в българската политика. Тя е много по-динамична от предходния период. Базира се на осигуряването на гаранции за сигурността на България, която е заплашена от конфликта в Югославия и с изработването на официална позиция по отношение на Република Македония. Взето е решение България в подходящ момент да признае държавността, но не и македонската нация. Тази политика е изработена от кабинета на Димитър Попов (20. XII. 1990 – 8. XI. 1991 г.), като впоследствие е продължена от правителството на Филип Димитров (8. XI. 1991 – 30. XII. 1992 г.), което на 15 януари 1992 г. първо в света признава Република Македония за независима държава. В първите осем параграфа на втора глава се разглежда политиката на правителството, реакциите му спрямо провокациите по македонския въпрос от страна на Югославия, Десетдневната война в Словения и събитията в Република Македония, която тръгва по пътя на независимостта. Отделено е внимание на българо-гръцките отношения в светлината на македонския

демократията, 1992; **Türk**, Danilo. Recognition of States: A Comment. – In: *European Journal of International Law*, Volume 4, Issue 1, 1993, pp. 66–71.

въпрос, както и на усилията на международната общност да урегулира кризата във федерацията. Акцентирано е на оръжейното ембарго и последствията от него. Останалите шест параграфа разглеждат формирането на правителството на Филип Димитров неговата политика спрямо Република Македония. Детайлно е представен и анализиран процесът на формиране на българската външна политика по въпроса, както и самото признаване на независимостта на Р Македония. Проследена е подкрепата за новата държава от страна на България, която спомага за нейното утвърждаване и стабилизиране. Анализирани са причините за падане на правителството от власт, като основно внимание е отделено на аферата „Оръжие за Македония“.

Трета глава „Влошаване и застои на отношенията с Република Македония (1993 – 1997 г.)“ разглежда третата фаза от избрания хронологичен период, когато се стига до влошаване на отношенията с Република Македония при управлението на проф. Любен Беров (30. XII. 1992 – 17. XI. 1994 г.). Породеният през 1994 г. спор на какъв език да се подписват двустранните документи блокира двустранните отношения и довежда до застои в тях. В главата са разгледани приемането на Република Македония в ООН и са анализирани причините за постепенното влошаване на двустранните отношения. Детайлно са представени първите опити за промяна на българската външна политика, проблемите в двустранните отношения и избухването на „езиковия спор“. В параграфите, посветени на правителството на Жан Виденов (25. I. 1995 – 12. II. 1997 г.) е акцентирано на влошаването на двустранните отношения и опитите за тяхното деблокиране. В края на главата подробно е представен последният опит на правителството да разреши „езиковия спор“, който обаче не довежда до успех заради падането на кабинета от власт.

III. Заключение

В Заключението са изложени направените обобщения и изводи при анализирането на изложените в дисертацията исторически факти, събития и процеси. През разглеждания период България се управлява от шест правителства, като на всяко от тях му се налага да действа на „парче“ в определени моменти в резултат на усложнената заради кризата в бивша Югославия международна обстановка. Успоредно с това България е изложена на въздействието на три мощни процеса, които се преплитат и протичат едновременно: 1. колапс на геополитическата система; 2. вакуум на сигурност; 3. преход към демокрация и пазарна икономика.

Двата кабинета на Андрей Луканов (8. II. 1990 – 22. IX. 1990 г.) управляват под силен обществен натиск и в условията на тежка социално-икономическа криза. От

трудностите на страната се възползва съседна Югославия, за да я атакува чрез настояване да се признае наличието на „македонско малцинство“. Премиерът се опитва да избяга от проблема, вместо да набележи мерки как да се справи с него. Така във външнополитически план България заема отбранителна позиция. Промяната в поведението спрямо СР Македония идва от президента Желю Желев и от СДС. Политическото противоборство между БСП и опозицията се прехвърля в медиите, където започват да се критикуват действията на комунистическата партия по македонския въпрос и да се оборват югославските претенции. Но до оставката на второто си правителство премиерът се старее да избягва спорните въпроси при контактите със СФРЮ и да разчита проблемите да се решат по заобиколен път.

Правителството на Димитър Попов (20. XII. 1990 – 8. XI. 1991 г.) заема позиция в подкрепа на отделянето на СР Македония от Югославската федерация. Взето е решение да се признае независимостта на републиката, но не и съществуването на „македонска нация“. Въпросната политика е подкрепена от всички политически сили и демонстрира новото отношение на България към македонския въпрос. То е насочено към признаване на независимостта на Република Македония и предпазването ѝ от външни заплахи, като в същото време позволява при умело водена политика да се запазят и българските интереси. При анализиране на външнополитическите действия на страната обаче се вижда, че те често са жертвани в името на голямата цел Република Македония да напусне федерацията и да излезе извън контрола на Белград. Счита се, че отварянето на границите, засилването на контактите и възможността да се преговаря по откритите въпроси без посредник ще разреши десетилетните проблеми в двустранните отношения. Основното притеснение на българския политически елит е да не се окаже Република Македония поставена под пряк сръбски контрол и подложена на репресии. В същото време Скопие гледа с подозрение и недоверие на всеки български ход, подкрепя дейността на ОМО „Илинден“ и отправя малцинствени и териториални претенции към Гърция и България. Може да се отчете като сериозен пропуск на правителството липсата на популяризиране на българската позиция по „македонския въпрос“ в международен план.

Нов етап в отношенията настъпва след като на власт идва правителството на Филип Димитров (8. XI. 1991 – 30. XII. 1992 г.), което продължава поетия от Димитър Попов курс. В кабинета съществува вътрешен конфликт както между премиера Ф. Димитров и външния министър Стоян Ганев, така и между Стоян Ганев и неговия заместник Стефан Тафров. При признаването на независимостта на Република Македония

на 15 януари 1992 г. той успява да доведе до правителствена криза. Тогава по лична преценка на Филип Димитров, подкрепен от Стефан Тафров, Желю Желев и други политици от СДС, България първа в света признава Република Македония за суверенна държава. В същото време Стоян Ганев и опозицията настояват да не се прибързва. По темата има консенсус между всички политически сили в страната, а споровете предизвикват единствено моментът на обявяване на взетата от България позиция. След признаването на независимостта на Скопие политическият елит, президентът и българската дипломация се заемат с лобиране за международното утвърждаване на Република Македония сред съседните страни, европейските държави и великите сили. Безспорно голям успех е постигнат от президента Желев, който осигурява признаването ѝ от руския президент Борис Елцин. Ръководство на републиката обаче се стреми да поддържа дистанция спрямо България и да иска отстъпки, които София няма как да изпълни. За да се преодолеят натрупаните с десетилетия предразсъдъци и да се изградят стабилни основи на двустранните отношения, е необходимо време, а кабинетът на Филип Димитров не разполага с такова. Вътрешнополитическите борби и бушуващата в страната криза съкращават неговия живот, а разривът между президента и СДС закономерно довежда до оставката на правителството в резултат на аферата „Оръжие за Македония“.

При управлението на кабинета на Любен Беров българската външна политика продължава своята линия на подкрепа спрямо Република Македония. На 20 декември 1993 г. между двете страни са установени дипломатически отношения с ранг на посолства. Първоначалните очаквания на правителството са, че републиката постепенно ще започне да се развива като „втора българска държава“. Надеждите не се оправдават, защото след приемането на Република Македония в ООН на 8 април 1993 г. зачестяват както антибългарските кампании в пресата, така и исканията от страна на нейния политически елит България да признае наличието на „македонски език“, „македонска нация“ и „македонско малцинство“. На междудържавно равнище започват да стагнират двустранните контакти, а натрупването на противоречия в отношенията поражда т.нар. „езиков спор“. Той възниква след провала на срещата в София през април 1994 г. Делегацията на Република Македония изрично настоява за подготовените документи да бъдат подписани на „македонски“ и български език. След като не приема нито един от компромисните варианти, предложени от българска страна, над 20 споразумения, които регулират двустранните отношения във всички сфери, остават неподписани. Това блокира диалога и сътрудничеството, включително в областта на транспорта и комуникациите.

Въпреки това България продължава да проявява разбиране и да оказва помощ.

Настоява се обаче Република Македония да спазва правата на всички свои граждани и да осигури възможност за свободното изразяване на тяхното национално самосъзнание, религиозна и културна принадлежност. Очакванията са, че този добронамерен и диалогичен подход ще бъде оценен в Скопие, особено на фона на проблемите с Атина. По тази причина за проблемите в двустранните отношения не се говори публично, обществото не е информирано, съответно не се търси подкрепа за българската позиция. Избраната стратегия в крайна сметка катастрофира с избухването на „езиковия спор“. В Народното събрание в Комисията по външна политика неколkokратно се предлага да се изработи концепция за национална политика спрямо Република Македония, но премиерът Беров не го намира за нужно. Няма и задълбочени дискусии по въпроса. Партиите споделят сходни виждания по македонския въпрос и е налице консенсус между тях за важните външнополитически стъпки на българската държава спрямо Република Македония.

Трябва да се отбележи, че от посолството на България в Скопие бързо стигат до заключението, че управляващите в Република Македония не желаят коректно сътрудничество и нормализиране на отношенията. Скопие демонстрира заинтересованост само от разширяване на икономическите контакти и всички нейни предложения са точно в тази сфера. През този период републиката е притисната от гръцкото ембарго и успява да оцелее икономически благодарение на оказаната от България помощ. Дори след избухването на „езиковия спор“ Република Македония продължава да се ползва с икономически преференции. Инерцията в българската външна политика позволява на републиката да заеме твърда позиция в спора, без това да ѝ коства особени загуби. Заради падането на правителството на Любен Беров от власт, решаването на блокирания двустранните отношения конфликт остава за кабинета на Жан Виденов (25. I. 1995 – 12. II. 1997 г.).

Първоначално смяната на властта в София е посрещната позитивно в Скопие и това довежда до кратък период на активизиране на отношенията. Очакванията са управляващите в двете страни социалистически партии да съумеят лесно да се разберат помежду си и да решат проблемите в двустранните отношения. До пробив обаче не се стига, а опитите от страна на Република Македония да сондира новите управляващи по въпроса за „македонското малцинство“ са посрещнати особено остро. Скоро след това закономерно се стига до стагнация в диалога. Опит за разрешаване на „езиковия спор“ е направен през есента на 1995 г., но тогава двете страни излизат с насрещни предложения и не успяват да постигнат съгласие. Правителството на Жан Виденов държи на

формулировката документите да се подписват на официалните езици и е готово да потвърди, че между двете страни съществува спор по този въпрос. Двустранните отношения, които се намират на много ниско равнище, се влошават допълнително след атентата срещу президента Киро Глигоров на 3 октомври 1995 г., защото медиите в Република Македония започват агресивно да лансират „българска следа“ в опита за покушение. Атаката срещу България е продължена с арестите и преследването на пробългарски настроени лица от опозицията. Това кара МВНР да изиска информация по въпроса и да отправи редица публични критики срещу нарушаването на човешките права в републиката. Резултатът не е задоволителен, но показва промяна в политиката на България, която започва гласно да озвучава проблемите между двете страни и се опитва да се застъпи за преследваните там хора с българско самосъзнание. Самият премиер вини за „езиковия спор“ Република Македония. Виденов категорично застава на позицията, че българската страна е признала политическите реалности и е ред на Скопие да признае историческите такива. Той не остава пасивен и през есента на 1996 г. прави опит да деблокира отношенията. Тогава е постигнат важен напредък след срещи между външните министри и премиерите на двете страни. Взето е решение дискусиите по „езиковия спор“ да се водят паралелно и да не пречат на двустранните отношения. Постигнато е съгласие да се подпише договор за добросъседство, който да се предхожда от декларация за добросъседски отношения. В нея трябва да залегне компромисно решение на „езиковия спор“. Работата по текста на декларацията започва, но кризата в България оставя нейно окончателно съгласуване и подписване за следващото българско правителство. Това е направено през 1999 г., когато премиерите Иван Костов и Любчо Георгиевски подписват съвместна декларация, с която е разрешен „езиковият спор“ чрез формулата за подписване на официалните езици.

IV. Резюме на приносите в дисертационния труд

В дисертацията акцентът е поставен върху връзката между външните и вътрешнополитическите процеси, върху скритите тенденции в българската политика и върху динамиката между позициите на ключови личности в политическия живот на страната. С помощта на архивни документи, интервюта и мемоари е възстановен процесът на признаването на Република Македония. Открити са възловите решения и моменти, както и ролята на личностите, участвали във взимането на окончателното решение. Осветена е също така аферата „Оръжие за Македония“ и са разкрити и анализирани причините, довели до падането от власт на кабинета на Филип Димитров.

Проучена е ролята на президента Желю Желев във формирането на българската политика спрямо Република Македония, в изграждането на двустранните отношения и по отношение на приноса му за международното утвърждаване на тази държава. Положена е основата на изследването на външната политика на правителствата на Любен Беров и Жан Виденов спрямо Република Македония. Извършено е и уточняване на дати и критичен анализ на мемоарни свидетелства. В заключението са направени изводи за политиката на правителствата от 1990 до 1997 г. по македонския въпрос.

V. Списък на публикациите по темата на дисертационния труд

Тодорова, К. Правителството на Филип Димитров и признаването на Република Македония (8.XI.1991-30.XII.1992). Сп. АНАМНЕЗА, Год. XV, 2020, кн. 4, с. 92-124;

Тодорова, К. Кабинетът на Димитър Попов (1190-1991) и българската подкрепа за демократичните промени в Македония. Сборник с доклади „Кюстендилски четения 24 (2018). Памет и забрава в историята“. София, 2019, с. 299-312;

Тодорова, К. Десетдневната война в Словения (27 юни – 6 юли 1991 г.) и България. Сборник с доклади „Мартенски студентски четения“ 6 (2019). Велико Търново, 2020, с. 382-399.

Тодорова, К. Възраждане на македонския въпрос в българо-югославските отношения при управлението на Андрей Луканов (8 февруари 1990– 22 септември 1990 г.). Сборник „България и Балканите през XX век: външна политика и публична дипломация“. София, 2021, с. 395-409.